

SOSYOLOJİK YÖNÜYLE AHLAK

Ayşe KARAKÖSE

Dr., D.İ.B.

aysekarakose@hotmail.com

Özet

Ahlak, bireyin toplumsallaşmasına ve topluma geliştirici yönde katkı sağlamasına imkân veren bir gerçekliktir. Ahlak, toplumsal boyutu ve yansımaları yönüyle sosyolojinin önemli bir konusudur. Öncelikle, çeşitli düşünürlerin ahlakı dayandırdıkları ölçütler ve ahlakın toplumsal kaynaklarına yer verilmiştir. Sosyolojik yönü bakımından ahlakın iç ve dış bağlantıları başlığında niyet, en yüksek iyi, doğru arayışı, vicdan, sorumluluk bilinci, toplumsal norm ve kuralların önemine dikkat çekilmektedir. Bu çalışmada toplumsal bir gerçeklik olarak ahlak fenomeni, ahlak sosyolojisine bir giriş mahiyetinde sosyolojik açıdan ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ahlak, Ahlak Öğretileri, Niyet, Vicdan, Sorumluluk.

MORALITY FROM A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract:

Morality is a reality that enables the individual to socialize and contribute to the development of society. Morality is an important topic in sociology with respect to its scope and repercussions. First of all, criteria upon which different understandings of morality are based and its sociological origins are included. Intention, quest for highest right and truth, conscience, consciousness of

responsibility, and sociological norms and rules are dealt with from a sociological point of view under the heading of internal and external connections. This study deals with the phenomenon of morality as a sociological reality at an introductory level.

Keywords: Morality, Teachings of Morality, Intention, Conscience, Responsibility.

Giriş

Ahlak, bireyin toplumsal hayatında oldukça önemli olan bir gerçekliktir. Başkalarıyla yaşanan ilişki düzeylerinde, sürekli önemini hissettirmekte ve bilhassa bu konumu itibariyle toplumsal hayatta bir ihtiyaç olma özelliğini korumaktadır. Toplum içerisinde yaşayan, dinamik gerçekliği onu sosyolojik yönünden araştırmayı, anlamayı gerektirmektedir. Zira ahlakın, bireyden öte, bireyin bir toplum içerisinde yaşama zorunluluğundan dolayı, toplumsal alanda etkinliği daimi olmuştur.

Ahlak konusu, insanın bireysel özgürlüğünü anlama ve hayatında konumlandırmasından, iradesi, seçimi, sorumluluğu, vicdanı, davranışın dışı yansımadan önceki içsel faktörüne (niyet) kadar pek çok iç dinamiği barındırmaktadır. Bu yüzden, çalışmamızda ahlakın genel tanımlamalarını ele aldıktan sonra, çeşitli ahlak öğretilerine, toplumsal ahlak kaynaklarına ve sosyolojik yönü çerçevesinde ahlak konusu işlenecektir.

Ahlak sosyolojisine giriş mahiyetindeki makalemizde, ahlak üzerinde de düşüncelerini yoğunlaştırmış olan Yunan ve Batı filozof ve sosyologların düşüncelerine ağırlık verilmiştir. İslam düşünürlerinin ahlak konusundaki görüşlerini burada karşılaştırmalı düzeyde işlemek makalenin içeriğini oldukça geniş tutabilecekti. İslam filozoflarının ahlak konusundaki görüş ve değerlendirmeleri, günümüz itibariyle çıkarılabilecek sonuçlar bir başka yazının konusu olacaktır.

1. Ahlak

Ahlaki bilgi, değerlere dair bilgiyi içermektedir. Değerler, insanın doğal eğilim ve gereksinimleri, ahlaki/tinsel eğilimleri, dünya görüş ve inançları doğrultusunda yine onun tarafından geliştirilip benimsenen ve benimsenen nitelikleriyle de insanın eylemlerini yönlendirebilen içeriklerdir.¹ Ahlaki alanda, bireyden bu değer bilgisine sahip olarak eylemesi beklenir. Bireyde değer merkezli davranışları sonucunda bireysel tatmin, sorgulama, davranışın yansıma durumlarına odaklanma, vicdan azabı, sevinç ve iç huzuru duyma,

---

¹ Doğan Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004, s. 33.

gururlanma ya da acı duyma gibi duygusal boyut yaşanır. Bu demektir ki, ahlak kavramıyla kişinin yalnızca eylemleriyle değil, düşünceleri, niyetleri, iç dünyası ve yaşantısının bütünüyle sorumlu olduğu açığa çıkmaktadır. Salt görünüşler dünyasındaki eylemlerle sınırlı değildir. Evren içindeki konumuna ve tüm evrene karşı da sorumludur. Bu sorumluluk ise, bireyin ahlak duyarlılığının gelişimiyle ilgilidir.²

Ahlakın en temel ögesi, elbette ki ahlaki eylemin öznesidir. Özne günlük yaşadığı koşullar içerisinde dâhi, hemen her zaman birkaç alternatif arasında kalır.³ Doğru ya da yalan söylemek, kendini çıkarını mı ötekini mi üstün tutmak gibi pek çok girift seçimler arasında kalabilir. Bu yüzden ahlak, hep farklı alternatifler arasında seçim yapmayı gerektirir. Üstelik seçim, öncesi ve sonrasını ilgilendiren, niçin seçildiği, başkaları üzerindeki etkisi, seçim şıkları, hangi koşullarda değerlendirildiği gibi pek çok öncülleri içermektedir.

Ahlak aynı zamanda, bir öğrenme hadisesidir. İnsanın ahlaklı davranması, onun bazı şeylere bir takım anlamlar vererek, kendi davranışlarını bu anlamlara göre ayarlamasıdır. O halde, psikolojik yönünü davranışta bulunurken karşılaştığımız kişi ya da varlıklar hakkındaki tutum, bilgi ve görgülerimiz⁴ oluştururken, sosyolojik yönünü davranışların başkalarını da/başkasını da kapsayan boyutu oluşturmaktadır.

Durkheim sosyal bir kurumun, bir ahlak disiplini olmadan yaşayamayacağı görüşündedir. Ahlak disiplininin olmadığı yerde, geriye bireylerin birbirleriyle çarpışacak iştahları kalacağını ifade eder.⁵ Bireydeki ahlak bilinci, bireyden başka varlıkların da varlığına işaretler.⁶ Bu bakımdan ahlak, başkalarının varlığıyla hayatietini sağlar ve korur.

Durkheim, ahlakı üç temel prensibe ayırmıştır. Bunlar disiplin, feragat, ve özgürlüktür. Disiplin ahlakı, bir düzen zevkini içermekle birlikte, insan arzularının sınırlanmasıdır da. Ayrıca, bireyin içgüdülerini frenleyen, çalışmayı devamlı telkin eden, kanunlara saygı hissini de ihtiva etmektedir. Disiplinin iç yüzünü, medeniyetin şartlarından ziyade, yaşanan hayatın parça parça da olsa görünen ahlaki şartlarına bağlar.⁷ Demek oluyor ki, toplumun varlığının devamlılığını, huzur ve gelişimini sağlayan, üyelerinin ahlaki kapasitesidir.⁸ J.J.

² Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötügen Yayınları, 1. Basım, İstanbul 1995, s. 41; Ahmet İnam, "Olanın Ahlakı", *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997, s. 12.

³ Ahmet Cevizci, "Ahlakın Temel Etmenleri", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.129.

⁴ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.24-25.

⁵ Emile Durkheim, *Meslek Ahlakı*, çev.: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, s.17.

⁶ Bedia Akarsu, *Max Scheler Felsefesi'nde Kişi Kavramı ve İnsan-Olma Sorunu*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998, s.143.

⁷ Emile Durkheim-P.Faucvonnnet, *Terbiye ve Sosyoloji*, çev.: İ. Memduh Seydol, Sinan Matbaası ve Neşriyat evi, Sosyal Bilimler Serisi, Sayı I, İstanbul 1950, s.25-26.

⁸ Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev.: Alev Türker, Ayrıntı yayınları, İstanbul 1998, s.45.

Rousseau ise, insanın toplumsallaşmasını, ahlaki davranışın kökeninde olan acıma duygusuyla mümkün olarak görür. Acıma duygusu, insana doğuştan verilmekle birlikte, “kendi yararına olanı, başkalarına olabildiğince az zarar vererek” gerçekleştirmeyi salık verir. İnsanı doğuştan bir acıma duygusuna sahip olarak görmesinden dolayı, onun toplumsal bir varlık olabildiğini düşünmektedir.⁹

2. Ahlak Öğretileri

Felsefe tarihi antik çağdan günümüze kadarki süreçte ahlak felsefesi (etik) iyi veya en yüksek iyi, doğru eylem ve irade özgürlüğü üzerinde durarak ahlaki eylemi anlamayı çalışır. Neyi istemeliyim?, neyi yapmalıyım?, neyi seçmeliyim? soruları etrafında ahlak felsefesi yapılmıştır. Hâlen de bu tür sorular güncelliğini korumaktadır.¹⁰

2.1. “En Yüksek İyi”yi Amaç Edinen Etik Tipleri

Etik tarihi en yüksek iyinin ne olduğunu sorgulamakla başlamıştır. Mutlulukçu etik teorileri ile yararçı etik teorileri en yüksek iyi merkezinde teorilerini şekillendirmiştir. Burada her iki teorinin en yüksek iyi konusundaki düşünce biçimleri işlenecektir.

2.1.1. Mutlulukçu Etik

Mutluluk gerçekleştirilmesi gereken en yüksek değer olarak görülür.¹¹ Sokrates’ten başlayarak, Platon, Aristo, Hedonist filozoflar, Epiküros, Kinizm ve Stoacılık mutluluk üzerine çeşitli anlamlandırmalarda bulunmuşlardır. Örneğin **Sokrates**, Batı düşünce tarihinde bir ahlak teorisi geliştirmiş ilk filozoftur. Ahlak felsefesi, mutluluk öğretisi üzerine kuruludur. Mutlu olmayı istemek, iyinin peşinde olmaktır. En yüksek bilgi objesinin kendi dışındaki her şeyin kullanılabilir ve yararlı olmasını iyi’de olduğunu belirtmiştir.¹² Bilgisel doğruluk ile iyi olanı özdeşleştirdiği için, bilgi öğretisinin de bir ahlak öğretisini potansiyel olarak içermekte olduğu görülür. Mutluluk, her insanın bedensel ve tinsel anlamda kendini düzene sokmasıyla ilgilidir. İnsanın bunu yapabilmesi kendini tanımasıyla mümkün olacağından, Sokrates’in ahlak öğretisinde “kendini tanı!” buyruğu önem arz etmektedir.¹³

⁹ Halil Turan, “Ahlak Felsefesinde Özgüç ve Çileci Yaklaşımlar, Russeau ve Kant”, *Felsefe Dünyası*, sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayını, Ankara 1997, s. 234.

¹⁰ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.30.

¹¹ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.41.

¹² Ahmet Cevizci, *Etik Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s.43; Zuhâl Karahan Kara, “İyi Doğru’nun Kaynağı”, *Bilgi ve Değer-Muşla Üniversitesi Sempozyum Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s.135.

¹³ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.41-43.

Platon'un ahlak öğretisinde öne çıkan idealar kavramı, görünür(numen) dünyayı anlatmakla birlikte, insanın ahlaki eylemlerini de yöneten ereklendir. İdealar sayesinde, eylemlerimizi yargılayabiliriz. Bu bakımdan idealar, evrensel ölçütlere hâizdir. En yüksek iyi, dolayısıyla mutluluğun gerçekleşimi, insanın ruh ve bedeni arasında tam bir sağlık, uyum ve denge olması şartlarını ileri sürmüştür.¹⁴ Platon'un ahlak teorisi bir toplumsallık ahlakıdır da. Ahlaki eylemlerimiz, esasen toplumsallaşmamızla ilgilidir.¹⁵

Aristoteles, sistematik bir felsefe disiplini olarak etiğin kurucusu sayılır. Hocası Platon'un ileri sürdüğü idealar dünyasının varlığını kabul etmeyerek, dünya ve çevresiyle ilişkili olan somut bireyle ilgilenir. Akılın yol göstericiliği sayesinde insana özgü ve kalıcı bir mutluluk mümkün olabilir. Mutluluğun ilk koşulu da etkinliktir. İnsan ancak, tam ve yetkin bir etkinlik sayesinde mutluluk duyabilir. Kendini gerçekleştirmenin sonucu olması yönüyle tüm insanların mutluluğu aramaları gerekecektir. İnsanın kendisi üstün bir değer olduğundan, bizatihi kendisi için mutluluğu istemelidir. Erdem, ruhun akıllı parçasının yardımıyla insanın işlevlerini en iyi şekilde yerine getirme halidir.¹⁶ Erdemin doğru akılla giden bir huy olduğunu belirterek erdemle akıl arasında olması gereken bağa da işaret eder.¹⁷

Hedonizmde ise, en yüksek iyi, hem erek hem de değer olarak hazdır. Eylemin doğruluğunun ölçütü buna göre tanımlanır. Aristippos ve Kirene okulu tarafından temsil edilmiştir. Hazzın ilk derecesi insanı doğayla uyumlu hale getiren yumuşak bir yaşantı şeklindedir. İkincisi acıya yol açan sert bir yaşantıdır. Üçüncüsü ise, haz ve acının olmadığı sessizlik durumunu içerir. Mutluluk için önemli bir yaşantı düzeyine birincisinde varılacağına inanılır. Hazcı düşünürler arasında da bu konuda farklı görüşler olmaktadır. Örneğin Hegesias, hazza ulaşmanın hiçbir şekilde mümkün olmadığını, yapılacak tek şeyin acıdan kaçınmak olduğunu savunmuştur. **Epikurosçuluk**, anlık hazlardan ziyade sürekli bir mutluluğu sağlayabilecek hazlara yönelmeyi ilke edinmiştir. Şiddetli hazları yaşayan biri dâhi acılardan kaçınmayacağına göre, hazlar ılımlı şekilde yaşanmalıdır. Ölçülülük, cesaret gibi erdemler Epikuros için de temel değerlerdendir. **Kinizm okulu** mensupları, mutluluğu kendine yetme ve mutlak bağımsızlık olarak değerlendirirler. Bilgi bu yolda Sokrates'ten farklı olarak, araçtır. İç bağımsızlık, kendine yeterlilik, dünya nimetlerinden uzak durmak mutluluk için önemli koşullardır. Dış etkilerin ahlakî bağımsızlığa engel olacağından yola çıkarak başkalarından bağımsız ve aldırmaçlık tutumu

¹⁴ Harun Tepe, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: Etik Kavramı, Tarihçesi ve Günümüzde Etik", Doğu Batı-Etik, Yıl 1, Sayı 4, Doğu Batı Yayınları, Ankara 1998, s.19.

¹⁵ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, Bulut Yayınları, İstanbul 2006, s.154.

¹⁶ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.43-54.

¹⁷ Tepe, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: Etik Kavramı, Tarihçesi ve Günümüzde Etik", s.19.

içerisinde mutluluğun yaşanabileceği ileri sürülmüştür. Bu ahlak öğretisini Diogenes'in "gölge etme, başka ihsan istemem!" sözü özetler düzeydedir.¹⁸

Stoacılıkta da, en yüksek iyi mutluluğu gerçekleştirmekle hedeflenir. Mutluluğu akıl sayesinde doğaya uyum içerisinde yaşamakta buldukları için kiniklere daha yakındırlar. Evrenin akla uygun bir düzeni olduğunu, insana da akılsal düzenin yön verdiğini belirtirler. Buna rağmen, insanı mutsuzluğa sevk edenin, onun aşırı istek ve duygulanımlarıdır. İnsan, aklını kullanarak ölçülü yaşayabilir ve doğru eylemlerde bulunabilir. Ulaşılabilecek olan erdem de, insanın aklıyla doğa düzenine boyun eğmesi, kendini kontrol edebilme becerisidir. Kötü olan, insanın aklını ve doğru bilgilerini kullanamamasıdır. Bilgelik, tevekkül temel erdemlerdir.¹⁹ İyilik anlayışları, bireylerin maddi boyutlarına bakmaksızın, başkalarının da iyiliği için çaba gösteren bir hayat anlayışı içerdiğinden, erdem görüşleri insanları etkilemiştir.²⁰

2.1.2. Yararcı Etik

Yararcı etiğin ahlak teorisine göre, tüm insanlar kendi mutlulukları için çalışırlar. Birey tek başına mutluluğa erişemez, onun mutluluğu ancak toplum içerisinde mümkün olabilir. Yarar kavramını toplumsal bir zemin üzerinde düşünmüş olduklarından dolayı, düşünceleri toplumsalcı olarak kabul edilebilir. Pragmatist filozof olan F. Bacon'a göre insan deneysel bilimin gelişimiyle doğaya hâkim olup, kendi adına daha fazla yarar sağlayabilmişse, aynı zamanda ahlaki yaşamda da iyi'nin gerçekleşmesini toplumsal ortak bilince sahip olmada görür. Bacon, bir ahlak öğretisi geliştirmemiş olmakla birlikte, kendinden sonrakilerin yararcı öğretisi geliştirmelerinde önemli rolü bulunmaktadır.²¹

Yararcılık, ahlaki yaşamayı bireysel ve sosyal mutluluk sanatı olarak ifade eder. Birey, kendi çıkarını, kamunun çıkarlarıyla uyuşturabilecek nitelikte erdemlere sahip olmalıdır. Her ikisinin çatıştığı durumlarda ise, birey kendi çıkarlarından fedakârlık etmelidir. Hucheson, Bentham ve J. S. Mill'in öncülüğünde geliştirilen yararcı öğretiler, insanın yaratılışı gereği bencil olduğunu, bedensel ve psikik ihtiyaçlarının doyurulmasıyla mutluluğa ulaşabileceklerinden hareket etmişlerdir. İnsanın güvenlik içerisinde yaşaması ancak toplumsallaşmasıyla mümkündür. Bu sebeple bireyde 'başkalarını gözetme, dikkate alma' gibi bir ilgi de oluşacaktır. Eylemler, tüm toplumun iyiliğini gözetken eylemler oldukları sürece birey için de yararlı olabilir.

¹⁸ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.55-59.

¹⁹ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.59-61; Lokman Çilingir, "Ahlaki İlke", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c. I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.133; Harun Tepe, "Değerler ve Değer Bilgisi", *Bilgi ve Değer Muğla Üniversitesi Sempozyum Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s.19.

²⁰ Marci Homiak, "Ahlaki Karakter", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c. I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.137.

²¹ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.63-64.

Hucheson'un bunu 'çok sayıda insanın en büyük mutluluğu' şeklinde formüle etmesiyle, bir toplumsal yarar düşüncesi de harekete geçmiştir. Toplumsal yarar etiğinin kaynağı Hobbes'a kadar uzanır. J. S. Mill de, bireysel mutluluğa ancak toplumsallık içerisinde ulaşılabileceğini vurgulayarak, bireysel mutlulukla toplumsal mutluluğun imkânlılığı üzerinde durmuştur.²²

2.2. "Doğru Eylem"i Amaç Edinen Etik Tipi

Kant'ın Ödev Etiği (Deontolojik Etik) Kant, herkes için geçerli olan evrensel bir etik yasasına ulaşma amacındaydı. Dolayısıyla onun, bir olması gereken sorunuyla yola çıktığı söylenebilir. Ödev etiği, bireyin kendisine koyduğu bir zorunluluk ile, başkalarını da içerecek genel bir ilkeyi gerektirir. Böyle bir yasayı ise ancak özgür insan isteyebilir. Kant, iyi'nin böyle bir yasayı isteme ve ona uymada açığa çıkacağını savunmuştur. İrade ve bu ahlak yasasına uygun olarak yaşandığı sürece ahlaksal yaşamdan söz edilebilir. Onun ahlak yasası, kendi irademizle kendimize şart koşup yerine getirmeye çalıştığımız bir buyruktur. Belirleyiciliği doğa yasasındaki gibi zorunlu değil, bizim için bir ödevdir. Ödev ise, yerine getirmeyi kendi irademizle (istenç) üstlendiğimiz, sorumluluğunu kabullendiğimiz bir buyruktur. Ahlak yasası, her türlü doğal belirlenimin dışında, kendimize koyduğumuz bir buyruk olması dolayısıyla koşulsuz buyruktur (kategorik imperatif). Doğru eylem, sadece insana özgü bir eylem olmakla birlikte, istenç ve akılla, yani özgürce konan bir ödevin gereğini yerine getirmeye yöneliktir. Kant'ın ahlak yasasının temelinde 'öyle eyle ki, senin istencinin maksimi, aynı zamanda genel bir yasa koymanın da ilkesi olabilsin formülü bulunmaktadır.²³

Sonuç olarak Kant'a göre, ahlaki bir eylemin gerçekliği, onun ilahi bir emir olmasından kaynaklanmaz. Aksine ahlak yasası bu eylemi ilahi bir emir gibi değerlendirmemizi sağlar. Bu nedenle, Kant, ahlak yasasının mutlak gerekliliğine inanır.²⁴ Ve 'insanlığı kendinde ve başkalarında her zaman bir amaç olarak görecektir, hiçbir zaman bir araç olarak görmeyecek şekilde davran!' ilkesini benimsemesine ve savunmasına yöneltir.²⁵

2.3. "İrade Özgürlüğü"nü Amaç Edinen Etik Tipleri

Belirlenmiş-özgür olmayan etik ve belirlenmemiş-özgürlük etiği şeklinde ikili ayrımlarla açıklanmıştır. Belirlenimci etikte, Spinoza, Schopenhauer ve doğa

²² Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.65-67; Timuçin, *Düşünce Tarihi*, s.635.

²³ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.69-75; Halil Turan, 'Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar, Rousseau ve Kant', s.235-236.

²⁴ Hidayet Peker, 'Ahlak Teolojisi', *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevzici, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.113.

²⁵ Ülker Öktem, 'Levy Bruhl'ün 'Ahlakın Bilim Olarak İncelenmesinde Yöntem' Adlı Makalesi Üzerine Bir İnceleme', *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Sayı 23, Ankara 1997, s. 176.

bilimci sosyolojist etikler bulunurken, özgürlük etiğinde Nietzsche ve varoluşçu ahlak anlayışları bulunmaktadır.²⁶

2.3.1. Özgür olmayan etik (Belirlenimci)

İlk önemli temsilcisi **Spinoza**'dır. Evrende her şey belirlenmiş olduğu için, irade (istenc) düşüncenin bir eğilimi olabilir. İstenc ahlaki yaşamda etkin olmakla birlikte yaratılışımızla ilgili olan belirlenimin yansımasıdır. Özgür varoluş, ancak Tanrı'ya ait olabileceğinden, sonlu bir varlığın böyle bir şeye sahip olduğundan söz edilemez. İnsanın özgürlüğü, içinde bulunduğu belirlenimlerin farkına varmakla mümkündür. Bunu da ona verilmiş olan akıl sağlar. İyi, akli geliştirirken, kötü olan şeyler geriletir. İnsan eylemleri belirlenmiş olduğundan, ahlaklı yaşam Tanrı'ya tam bir boyun eğmişlikle gerçekleşebilir. Ahlaksal yaşam, aklın tutkulara karşı bir savaşıdır ve insan özgürlüğe ancak ahlaksal yaşamla ulaşır. Özetle Spinoza, insanı özgürlüğe ulaştıran gerçek bilginin, Tanrı bilgisi olduğunu ve özgürlüğün bu bilgiye sahip olunarak gerçekleşeceğini belirtir. **Schopenhauer**, iradenin düşünceden önce geldiğini ileri sürer. İrade, eğilimler, yönelişler olarak ortaya çıkar. İradesinin belirleyiciliğinden mutsuz olan insan onu reddederek de mutlu olmaz. Evren istenci yanında bir kendinde istenc geliştirmesi gerekir. Ancak böylece özgür bir varlık olabilir. Ne var ki, insanın böyle bir özgürlüğe ulaşabileceği konusunda kötümserdir. İnsan, evren istenci karşısında çaresizdir. Sonuçta insana kendindeki evren istencini kırmasının bir iç dinginliğe kavuşmakla olabileceğini ileri sürerek Budizmin Nirvana anlayışından esinlenerek bir asketizmi önerir.²⁷

Yeniçağın olgucu-doğa bilimci düşünüşe göre, her şey doğal nedenlere bağlı olarak açıklanabilecektir. Bu düşünüş tarzının gelişmiş şekli olan pozitivim, ahlaklılığın kaynağını doğada ve insanın biyo-psikolojik yapısında bulur. **Durkheim**'in ahlakı, toplumsallaşmayı sağlayan ve yöneten toplum yasaları altında incelenebilecek olgular olarak görmesi **sosyolojist etik** altında kavramsallaşmasına sebep olmuştur. Sosyolojist etik, toplumu doğanın bir parçası görür ve doğa yasalarını toplumda da geçerli olduğunu savunur.²⁸

Durkheim, pozitivist gelenek içerisinde ahlak olgusuyla ilgilenen bir sosyologdur. Ahlak sosyolojisinin kurucusu olmuş, hatta pozitivist geleneklerle çalışacak bir ahlak biliminden de söz etmiştir. Ona göre böyle bir bilim, sosyal grup ve toplum içinde geçerli olan ahlaki değerleri iki yönden incelemelidir. İlki, değer, ilke, norm türünden ahlaki belirleyicilerin tarihsel kaynaklarını, oluş nedenlerini ortaya koymak. Diğeri de bunların toplumsal işlevlerini açığa çıkarmak. Durkheim, ahlaki belirleyicilerin toplumsal olaylarda etkisine dikkat

²⁶ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.95.

²⁷ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.96-102.

²⁸ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.102-103.

çekmekle birlikte, onları az çok bağımsız değişken olarak sayan ve işlevsel olarak toplumun açıklanmasında başat nedenler arasında gören bir ahlak bilimi oluşturmaya çalışmıştır. Pozitivist görüşte, olan olması gereken ayrımı esas alındığından, olması gereken Durkheim'in ilgisi dışında kalmıştı. Başta değerler olmak üzere, olması gereken alanına girenleri, olgu gibi ele alma gereğini duydu.²⁹

Levy Bruhl ise, filozofların ahlak konusunda a priori ya da tümevarım yöntemleriyle, anlaşmazlık konularına son verilebilecek kesinliğe ulaşamadıklarını vurgulayarak, artık teorik ahlaktan vaz geçilmesi gerektiğini, ahlakın tıpkı sosyal olaylar gibi düşünülmesin yeri geldiğine dikkat çekmiştir. Ahlaki olayları bu şekilde ele alı, sosyoloji biliminin ilgi alanındadır. Teorik olan kısmı eylemlerimizin temelini kurarken, pratik ahlak bu kaynaktan uygulamalı sonuçlar çıkarmaktadır.³⁰ Teorik olan etik, pratik olan ise, ahlak sosyolojisi şeklinde ifade edilebilir.

Teorik ahlak, bir sentez oluşturmaya, Locke'in deyimiyle değer yargıları kurmaya çalışır. Teorikle pratik arasında tıpkı önsözle sonuç arasındaki gibi bir ilişki vardır. Düşüncelerle (teorik) davranışlar arasındaki ilişki daha müphem olmakla birlikte, davranış üzerindeki sosyolojik bir tahlil yardımıyla çözülebilir. İşte burada, Levy Bruhl, sosyolojinin kullandığı yöntemle, ahlakın anlaşılabilirliğini ileri sürmüştür. Onun bu yaklaşımı, Durkheim'in yaklaşımı olan sosyal olayların fiziksel olaylarda olduğu gibi nedensellik prensibiyle açıklanabileceği şeklindeki görüşüyle benzerlik göstermektedir.³¹

Comte'un ahlak anlayışı ise, diğerkâm ahlak anlayışı merkeze alır. Bunu, "ilke için sevgi, gaye için ilerleme, esas olarak ahenk, bütün alem için yaşamak, başkası için yaşamak" şeklin özetlemiştir.³²

2.3.2. Özgürlük Etiği

Nietzsche ve varoluşçu filozoflar arasında özgürlük etiği açıkça tartışılmıştır. Nietzsche, *Ahlakın Soy Kütüğü* ifadesini, ahlak kurumunu, ahlakın bir toplumda nasıl ortaya çıktığını, hangi fonksiyonları yerine getirdiğini, insanların niçin ona bağlanmak zorunda bulduklarını açıklamak anlamında kullanmıştır.³³ Ona göre, yaşam azalan ve çoğalan güçlerin birbirlerini etkileyen bir hareketidir, bir güçler savaşıdır. Yenilenme ve yapılanma süreci bakımından yaşam, sürekli bir

²⁹ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.138-139.

³⁰ Ülker Öktem, "Levy Bruhl'un Ahlakın Bilim Olarak İncelenmesinde Yöntem Adlı Makalesi Üzerine Bir İnceleme", s.167-169.

³¹ Öktem, Levy Bruhl'un Ahlakın Bilim Olarak İncelenmesinde Yöntem Adlı Makalesi Üzerine Bir İnceleme", s.169-177.

³² A. Bertrand, *Ahlak Felsefesi*, çev.: Salih Zeki, sad.: Hayrani Altuntaş, 2. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s.107.

³³ Ahmet Cevizci, "Ahlakın SoyKütüğü" *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.124.

tekrardan ibarettir. Ahlak ve kültür eleştirisi yaşam felsefesine dayanan bu doğa anlayışına bağlıdır. Onunla özdeşleşen nihilizmi, yaşamın katılaştırılmasına karşı protestoyu gerçekleştirebilecek, sorgulayan, güç istencini harekete geçirebilen, çile çekmeyi göze alabilen insanın yapabileceğini açıklar. Bu insan modelini *diyonzyan* kavramıyla adlandırır. İyinin ve kötünün ötesine geçmeyi başaramış, yeni değerler, yeni anlamlar yaratabilecek duruma gelmiş bir insandır. Böylece üst insan, yani özgür insan olunabilir.³⁴

Onun değerleri yeniden üreten onları yaşamdan kopuk halinden uzaklaştırarak yaşamla bütünleştiren değer atfına da değinmek gerekir. Kitleleri uyuşturan, düşünceden uzaklaştırarak hazırcı bir şekilde alınan değer eğitimi karşı çıktığı ünlü aforizması olan “Tanrı öldü” ifadesi değerlerin de yeniden değerlendirilmesi şeklindeki yaşam mücadelesini özetlemektedir.

2.3.3. Varoluşçu Etik

Varoluşçuluk, birçok bakımdan yeniçağın özne merkezli felsefelerinin bir uzantısı sayılır. Varoluşçuluğun en önemli ve etki bırakmış yanı, üzerinde durduğu etik olmuştur. Batıda eşitliği ve ilerlemeyi paylaşan birey, eşitlik uğruna özgürlüğünü kaybetmeye başlamıştı. Modern toplum bireye birçok şey kazandırmakla birlikte, insan bu kazanımlar uğruna kendini yitirmeye başlamış ve kendine karşı yabancılaşma sürecine girmiştir.³⁵ Bu sebeple, varoluşçuluğun bireyi silikleştiren, edilginleştiren yaşama biçimine bir tepkinin ürünü olduğu söylenebilir.

Varoluşçu filozoflardan **Kierkegaard**, insanın kitle içinde benliğinden uzaklaşmasının, ancak kendisini hissetmesini sağlayacak olan bir *endişeyi* duyumsayarak kurtulabileceğini savunmuştur. Bireyin kendine gelmesi bu endişeyi dürtüp uyandırmasıyla mümkün olabilir. Ortaya çıkan kendinin farkındalığıyla, birey bir sonraki aşama olan Tanrı ile bağlantı içine girebilir. Kierkegaard, özgürlüğü Tanrı ile bağlantı içinde olma hali olarak ifade etmiştir. Bir diğer varoluşçu filozof da, 20. yüzyılın varoluşçuluğuna genel bir form kazandıran **M.Heidegger’e** göre varoluş, yalnızca teorik akıl yoluyla değil, varlığın bütünlüğü içerisinde açık olabilir. O da, varoluşun özünü insanın kendisi olması ve kendini tanımasında görür. İnsan, soru sormaya, kendini gerçekleştirmeye başladığı andan itibaren, istenç sahibi, özgür insan olmaya da başlamış demektir. Kierkegaard’dan farklı olarak varoluşunu borçlu hissedebileceği bir Tanrı da yoktur. Özgür insan tamamıyla kendi söylemini kurabilen *kaygı* sahibi insandır. **Sartre** ise, varoluşun gerçekleşimini *bulantı* kavramına odaklandırarak açıklar. İnsan kendini, düşünme yoluyla bulabilir. Düşünmeye başladığı andan itibaren hiçlik’ten varlık sahasına çıkabilir. Varlığını

³⁴ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.107-109.

³⁵ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.111-112.

duyumsamasıyla özgürlüğe mahkum bir varlık olduğunu da idrak eder. Böylece, kendini sürekli yeniden yaratmaya mahkûm eder. Başkalarını hissetmesiyle, bu saçma dünyada kendini bir merkez olmaktan kurtarır. Başkalarının sorumluluğunu üstlenmiş olan insan tam anlamıyla özgür olabilir. Doğru eylemi, sorumluluğu özgürce üstlenilmiş eylem olarak açıklar. Ahlaklılığın da her çağda kendi doğrularını yaratan insanın özgür eyleminde açığa çıktığını savunmuştur.³⁶

3. Ahlakın Toplumsal Kaynakları

3.1. Hukuk

Hukuk, **amaçsal ve işlevsel yönüyle** olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. İlki, toplumsal düzenin sağlanması için bireyin diğerleri ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünü, diğeri ise kendilerine uyulmadığı takdirde devletin koyduğu yasalarla, yine devlet tarafından gerçekleştirilen düzenleyici kurallar topluluğu anlamını içermektedir.³⁷

Hukuk, hak ve haksızlığın ne olduğunu araştırır. Örf ve adetlerin eksik kalan yönlerini giderecek şekilde hazırlanıp geliştirilse de, hak konusunda değişmez esaslara ulaşılabileceğini söylemek güçtür. Bu yüzden, hak ve haksızlık kavramlarının, zaman mekâna, ülkelere, bireylere göre değişebilen anlayışlara sahip olacağı söylenebilir. Kanunlarının ülkelerindeki ahlak anlayışını yansıtmaması, hukukun temel prensiplerindedir.³⁸ Hukuk, kurallarına uyulmamasını suç olarak tanımlar. Suç ise, biçimsel anlamıyla yapılmaması gerektirir. Belirli bir ilişkide yapılmaması gerekeni yapma, yapılması gerekeni ise yapmama olarak ifade bulur.³⁹

Hukuk, ahlaki kuralların çiğnenmesi durumunda araya girerek cezalandırıcı müeyyideler uygular. Ancak hukuk dışındaki ahlak düzenleyici kurumlarda ise, ceza yanında mükâfat da kullanılır. Hukuk mükâfatlandırmayıp cezalandırırken, diğer sistemler, yerine göre ceza ya da mükâfatlandırıcı unsurlarla bireye ve dolayısıyla topluma ahlaki yargıları öğretmiş olmaktadır.⁴⁰

3.2. Din

Din, ahlaki hayatın tek kaynağı olmamakla birlikte, en önemli kaynaklarından biridir. Dinin insan ilişkileri bakımından en önem verdiği şey ise, adalettir. İnsanların Tanrı'ya karşı bir takım vazifelere sahip oldukları gibi, birbirlerine de sorumlulukları vardır. Tanrı'ya karşı işlenen kusurlarda (günahlar) onun merhametiyle bağışlamanın mümkünlüğü vurgulansa da, asıl

³⁶ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.114-126.

³⁷ Doğan Özlem, *Kavramlar ve Tarihleri I*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2002, s. 126-127.

³⁸ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.117-120.

³⁹ İonna Kuçuradi, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.128.

⁴⁰ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.128.

olarak kul hakkı ifadesiyle bireylerin başkalarına olan sorumlulukları üzerinde durulmaktadır. Dinin temel ahlaki ilkeleri, adalet kavramı çerçevesinde, başkalarına zarar vermemek ve faydalı olmaktır. Din, kaynağını Tanrı'dan alan bir ahlak sistemidir. Ancak bir hukuk sisteminin dine dayanması, onun sosyal temele dayanmadığını da göstermez. Zira ahlakın kaynağı olarak kabul edilen din, örf ve adetler, hukuk hep topluma dayanmaktadır.⁴¹

Teolojik etik anlayışının temel ilkesi, bireylerin her zaman Tanrı'nın iradesine uygun şekilde eylemeleridir.⁴² Aynı zamanda, insanı insan kılan ve ahlaki bir varlık oluşunu pekiştiren, onun ölüm ötesiyle ilgili metafizik bir düşünceye dair inanca sahip olmasıdır.⁴³ Ahlakın müteal yani fertten aşkın oluşu sebebiyle, toplum telakkileri onun temel kurallarını Tanrı'dan gelen bir kanun gibi ifade eder. Toplum ne kadar geniş olursa bu kurallara ihtiyaç o oranda artar. Çünkü toplum küçük olduğunda bireyle toplum arasındaki fark da önemsizleşir. Bütün parçadan zor ayrılabilir ve bütünü menfaatlerini kavramak bireylerce de zor olmaz.⁴⁴

3.3. Örf ve Âdetler

Örfler, bir toplum için hayati önemde olup, kendine has ahlaki kıymetleri içerir. Âdetler ise, hayati önemi olmayan ve buna uyulmadığı takdirde de zorlama mekanizması belli olmayan normlardır.⁴⁵ Nesilden nesle aktarılan davranış biçimlerine örf ve adetler denilmekle birlikte, bunlara davranışlarımızı düzenleyen kaideler olmak yönüyle ahlak normları da denilmektedir. İyi kötü, doğru yanlış gibi kıymet hükümleri de örf ve adetlere dayanır. Bu değer yargıları, varlıklarını sürdürebilmek için toplumlar tarafından biçimlenir.⁴⁶

Toplumsal değişimler yalnızca, bir zamanlar toplumsal olarak kabul edilmiş davranış tiplerinde, örf ve adetlerde değişiklikler yapmakla kalmayıp, geçmişteki sosyokültürel dünyanın ahlaki çerçevesini tanımlamış olan kavramlarda da değişimler yapmaktadır.⁴⁷ Ancak ahlakın değişmesi bir gerçek ve mecburiyet olsa da, toplumun hedefi ahlakı değiştirmek değil, ideal olarak onun değişmezliğini sağlamaktır. Ahlak kurallarındaki değişimler, şekilde değişimler halinde ortaya çıkar. Aynı muhteva başka biçimlerde yaşanır.⁴⁸ Örneğin toplumda bugün ifade edilen saygı değer yargısının form kazanmış hali farklıdır.

⁴¹ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.115-122.

⁴² Lokman Çilingir, "Ahlaki İlke", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.133; Marci Homiak, "Ahlaki Sorumluluk", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.149.

⁴³ Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s.231.

⁴⁴ Emile Durkheim, *Meslek Ahlakı*, s.23.

⁴⁵ Clutehfield Krech, *Cemiyet İçinde Fert*, çev.: Mümtaz Turhan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.122-123.

⁴⁶ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.93-95.

⁴⁷ Alasdair Macintyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev.: Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2001, s.9.

⁴⁸ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.97.

Aile, okul gibi bireyin toplumsallaştığı alanlardan toplum içerisindeki yaşama haline kadar saygı kavramı hâlâ geçerliliğini korusa da, mevcut ilişkilerde çok farklı şekillerle ifade edilebilmektedir.

Ahlaki yargı organı doğrudan doğruya toplum olduğu için, ahlaktan bahsedildiğinde akla, din ve hukuktan ziyade örf ve adetler gelmektedir. Din ve hukukta, ahlaki ifadeler yazılı şekilde ifade edilmiş olmakla birlikte, örf ve adetlerde bu, sözlü gelenekle intikal eder. Bu bakımdan sözlü gelenekle aktarılan ahlaki yargılar oldukça değişiklik gösterir.⁴⁹

Toplumsal kaynaklar arasındaki önemli bir ayrıntı, hukuk ve örf-adetlerin bireylerin bireyselliğinden ziyade sosyal alandaki yaşamlarını düzenlemesiyken, dinin hem bireysel hem de toplumsal hayatı düzenleyici hususları barındırmasıdır. Hukuk da örf adetler de bireyin değer yargısını, ceza ve mükâfatları içselleştirmesini öne almaz. Niyet faktöründen ziyade önemli olan davranışa yansıma boyutudur. Din ise, her bireyin niyetini ve dolayımında davranışını geliştirmeye vurguda bulunmaktadır.

4. Sosyolojik Yönü Bakımından Ahlakın İç ve Dış Bağlantıları

4.1. Niyet

Niyetler, sebeplerle, niçin sorularıyla anlaşılmaya çalışılır. Sorular verdiği cevaplar, kısmen de olsa niyetleri-mizi bulmaya yardımcı olur. Davranışların sebeplerini fark edebilmeye odaklanmış olan bu sorular, onları değerlendirme esnasındaki tutumları da belirler. Örneğin, yolda bilmeyerek çarpan birisine dikkatsizliğinden dolayı gösterilen tutum daha ılımlı olabilirken, çarpma eylemi kasten yapıldığında ise, tutumlar farklı olacaktır.

Ahlaki gelişim üzerinde duran J. Piaget'in belirttiği gibi, henüz çocukluk dönemlerinde 4-8 yaş arasında davranışları sadece gözlenebilen sonuçlarına göre değerlendirebilmektedir. Ancak 8 yaşından sonra neyin iyi, neyin kötü olduğuna ilişkin yargıları, zihin seviyesi, yetişkinlere yakın olarak hüküm vermeye uygun olacağından davranışları niyetlerine göre değerlendirmeyi öğrenmektedir.⁵⁰ Çocuk, bu yaşa kadar davranışları sınırlı yönleriyle görür; her davranış birçok durumları kapsadığı için bu yönleri görmesi zihinsel yapısıyla orantılıdır. Davranışlar hakkında kapsamlı bir *değerlendirme*, ancak konuyu ya da olayı, durumu bütün yönleriyle görebilmekle olabilmektedir. Davranışları değerlendirebilmek için yalnızca, dışa yansıyan ekran boyutu da yeterli olmamaktadır. Çoğu zaman insanların niyetleri bilinmeden yaptıkları davranışlar da yanlış değerlendirilebilir.

⁴⁹ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.140.

⁵⁰ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.29.

İyi ahlak için, niyet yeterli değildir, mutlaka getirdiği sonuçlar da iyi olmalıdır. Aksi takdirde, Engizisyon devrinde içlerine şeytan girdiği için ruhlarını kurtarmak amacıyla Müslümanları yaktıklarını söyleyen İspanyolların davranışlarını da iyi olarak kabul etmek kaçınılmaz olurdu.⁵¹ Bu hususta varoluşçu filozoflardan Sartre, kötü niyetle edimde bulunmanın anlamını, kişinin kendi eylemlerinde sorumluluklarından kaçması ve kendi sorumluluğunu bir takım dış etkenlere yıkması şeklinde ifade etmiştir.⁵²

4.2. En Yüksek İyi Problemi

Birey iyi ve kötüyü nasıl öğrenir. Doğrudan doğruya başkaları tarafından mı verilir, yoksa her birey kendine göre bir ahlak anlayışını mı oluşturur? İyi ve kötü de aslında öğrenilen hayata dair karşılaştığımız olaylara atfettiğimiz değerlerdir. Birey tek başına toplumdaki kopuk olarak yaşayamayacağına ve gelişimini tamamlayamayacağına göre, bu değer ifadelerinin de toplumun yönlendirmesinden uzak yaşanamayacağı söylenebilir.

Eylemlerimiz üzerinde düşündüğümüzde, onları değerli bulduğumuz şeyleri gerçekleştirmek ya da değerli bulduğumuz amaçlara ulaşmak için yaptığımızı saptarız. En değerli gördüğümüz şey, aslında en iyi olarak da görünür. Ulaşılmak ve gerçekleştirilmek istenen şey olarak en yüksek iyi, çeşitli ahlak öğretilerinde doğaya uygun yaşama (stoacılar), acıdan kaçınma (kirene okulu), yararlı olanı gerçekleştirme (sofistler, J.S.Mill vd.) olarak tanımlanmıştır. En yüksek iyi'yi gerçekleştirmek isteyen düşünürler onu, ulaşılması ve olması gereken bir olgu olarak tasarlarlar. Bununla birlikte, en yüksek iyi'nin ne olduğu konusunda müştereklik olmadığı ifade edilebilir.⁵³

4.3. Doğru Eylem

Doğru eylem problemi, erdem ve vicdan sorunsalı üzerinde durur. Erdemler, iyi'nin gerçekleşmesi için kişinin sahip olması gereken yetenek, beceri, kapasite ve yeterliliklerden oluşmaktadır. Pek çok filozofun düşünme çizgisinde erdemlere yer verdiği görülmektedir. Örneğin Platon, kendine hâkim olma, cesaret, bilgelik ve adalet üzere dört erdem üzerinde durmuştur. Aristoteles'ten beri ahlak erdemlerinin yanında ve bilhassa onların üzerinde hakikate ulaşmayı sağlayacak olan bilgelik erdeminden de söz edilmiştir. Bun yanı sıra, stoacı mutluluk öğretisinin temel erdemi kendine aklını kullanarak hâkim olma iken, pragmatist öğretilerde temel erdemler para biriktirme, girişimcilik gibi bireye faydası olan değer yargılarıdır.⁵⁴

⁵¹ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.98.

⁵² Paul Strathern, *Sarthre*, çev.: Nemciye Uçansoy, Gendaş Yayınları, İstanbul 1998, s.61.

⁵³ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.31-32.

⁵⁴ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.34-35.

4.4. Vicdan

Davranışlarımızı ahlak sınırları içerisinde tutan esas güç, sağlam bir vicdandır. İnsan sadece davranış kurallarını öğrenmekle değil, belli davranışlar karşısında sevinç, keder, nefret gibi bir takım duygulara sahip olmakla ahlaklı olur. Vicdan yalnızca doğuştan getirilmediği için, sıkı bir ahlak terbiyesiyle oluşur.⁵⁵ Ancak Rousseau, Descartes, Kant gibi filozoflar ise vicdanın doğuştan geldiğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁶

Vicdan, Kant'ın ödev etiğinde "kendi kendimize koyduğumuz ahlak ilkeleri ile eylemlerimiz arasındaki tutarlılığı akılcı ölçütlere göre denetleyen, bir tutarsızlık halinde bu tutarsızlığı bize bir çeşit acı olarak yaşatan bir üst duygudur." Pragmatistlere göre ise vicdan, temelde doğru eylemi doğal ve sosyal gereksinimlerin giderilmesine hizmet eden eylem olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple doğuştan getirilen bir yeti olmadığı gibi deneyimle kazanılmış olduğundan bireylerde a priori değer bilinci de olmaz. Teolojik etikler, vicdanî merkezde Tanrı'nın içimizdeki sesi olmakla birlikte, eylemlerimizi Tanrı buyruğuna göre yargılar.⁵⁷

Vicdanı davranışlarımızı ahlaki niteliklerine göre suçlayan ya da savunan bir iç ses olarak tanımlayan filozofların yanı sıra (Cicero ve Seneca gibi), vicdanı akla uygun bir ifade şekli olmakla birlikte, düşünce ile değil de duyguyla varılan bir yargı şekli olduğu üzerinde duran (Scheler gibi) filozoflar olmuştur. Nietzsche de gerçek vicdanın insanın kendini onaylamasından, kendine evet diyebilme yeteneğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.⁵⁸

Vicdan, insanın kendisinin ve başkalarının davranışları hakkında doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü gibi yargılar vermesini sağlar. Bu yönüyle içsel yargılama görevine sahiptir. Yeri geldiğinde hiçbir hâkim, vicdanın insanı yargıladığı kadar etkili bir yargıyı yapamaz. Ancak kimi insanlarda bu iç ses, güçlü şekilde kendini hissettirirken, kimilerinde vicdanın bu gücü bariz değildir. Bu görünürlüğü ne sağlar, neden kimilerinde fazla hissettirir sorularına, aile, çevre, eğitim, bilinç düzeyi yani farkındalık, bireyin kendi davranışlarını, davranışa çıkmadan önceki niyeti sorgulama gibi farklılardan kaynaklanabildiği şeklinde varsayımlar ortaya çıkabilmektedir.

Vicdan, bireyin çıkarlarını savunmaz. Aslın bir dengelyi, içsel bütünlüğü arar. Eylemden sonra harekete geçtiği gibi, içsel bütünlüğe ulaşmayı amaç edinen bireylerde henüz eyleme geçmeden vicdan, kişiyle olan iletişiminde ses verebilir.

⁵⁵ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.47-48.

⁵⁶ Necmettin Tozlu, "Şahsiyet, Sorumluluk ve Görev Bilinci", *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997, s.26.

⁵⁷ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.34-35.

⁵⁸ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, çev.: Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1995, s.171-172.

Maddi ya da çıkar ilişkileri gibi içsel mekanizmaların tesiri altında kalmadığı sürece vicdan, daha berrak bir şekilde tezahür edebilir. Aksi takdirde bireyde vicdanın yerine hangi değer yargıları baskınsa, o değer tarafından kabul gören davranış biçimlerine yer verileceği de açıktır.

Vicdanın kuvveti, insanın kendi benliğini tanımasıyla orantılıdır. Kendimizin ne kadar iyi farkına varırsak, davranışlarımızın gerçek sebepleriyle benliğimizin bize gösterdiği yanıltıcı sebepleri birbirinden ayırma gücü de o derece artar. Kendi benliğimiz hakkında iyi bir sezgiye sahip olmak, içe bakış sayesinde kendini bilmekle mümkün olabilir. Özetle iyi davranışların sebebi kuvvetli bir vicdan değil, bilakis kuvvetli bir vicdan iyi davranışların sonucudur. Aile, sosyo kültürel çevre, ekonomik yapı, eğitim faktörleri, baskıcı ve cezai ortamlarda yetişme vicdan teşekkülüne farklı bir seyir sunabilmektedir.⁵⁹

Sosyolojik yön itibarıyla de, toplumsal vicdanın tepkisi ayıplama, kötü görme şeklinde somutlaşabildiği için⁶⁰ bireyin davranışına etkisi somut olabilmektedir. Vicdanda hüküm ve yaşanan duygu birlikte bulunmasından dolayı⁶¹, düşünme, vicdanı başlatsa da, eylemin getirdiği sonuçtan dolayı içsel ya da dışsal acı çekme duygusal boyutta yaşandığı için akıl, doğruyu yanlışı, iyiyi kötüyü fark etmede önemli bir işlevi yerine getirmekle birlikte, vicdan içsel bir başlangıçtır ve içsel-duygusal yönüyle yaşanır.

4.5. Sorumluluk Bilinci

Sorumluluk, kişinin her çeşit etik ilişkide, insanın değerinin korunmasını, zarar görmemesini amaç edinir.⁶² Çünkü insanlarla birlikte yaşanan bir hayat, onu yaşayanlara hak ve sorumluluklar verir. Sorumluluk, beklenen davranış ile onu yapıp yapmamak arasında gösterilen tercihtir. Toplumun bireyden hangi davranışları bekleyeceğini bireyin özellikleri yanında içinde bulunduğu toplumsal koşullar da belirlemektedir. Bu yönüyle her insandan aynı tavır beklenemeyeceğinden (içinde bulunduğu iç ve dış koşullar itibarıyla), aynı şekilde sorumlu tutulamayacaktır.⁶³ Ayrıca insanları sorumlu tutan şey, sorumlu olarak kabul edilmelerini sağlayan bilince erişmelerıyla de ilgilidir.

Sorumluluk, ahlaki bir varlık için söz konusudur. Sonuçta ahlaki varlık da sosyal bir varlıktır. Çünkü toplum olmadan ahlakın bir değeri olmaz. Genel anlamıyla sorumluluk hukuki, cezai ve ahlaki olarak ele alınır. Bu ayrımın temel nedeni, birey ya da toplum, sorumsuzca hareket ettiğinde hangi müeyyidelerle karşılık göreceğini belirlemek ve açıklık getirmek içindir. Hukuk kuralları, içsel

⁵⁹ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.64-89.

⁶⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Ahlak*, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001, s.29.

⁶¹ Alexis Bertrand, *Ahlak Felsefesi*, çev.: Salih Zeki, sad.: Hayrani Altıntaş, 2. basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s.32.

⁶² Kuçuradi, *Etik*, s.152.

⁶³ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.112-126.

vicdanın bu değişken karakterinden dolayı subjektif yargılardan kurtarmak için bazı standartlar koyar. Ahlaki sorumluluk çeşidinin müeyyidesi ise, toplum tarafından kınanmak, ayıplanmak, alay edilmektir. Toplumun genel değer sistemi bütün insanların vicdanına aynı düşünce ve duyguyla yansımadiğinden, sorumluluk konusunda bireyin vicdaniyla toplumun vicdanının çatıştığı durumlar da olabilmektedir. Ferdi şahsiyeti çok kuvvetli olan bireyler, bu gibi durumlarda kendi vicdanlarının benimsedikleri şeyleri yaparlar. İnsanların suçlama ya da temize çıkarmalarına karşın kendi vicdanlarına temiz kalmayı tercih ederler. Burada ele alınan *topluma karşı sorumluluk* kavramı belirli bir insan için değil, vicdanlarda beliren toplumun ideal şeklidir. Sorumlulukta, ahlaki ya da hukuki kaynağa göre hareket edilebilirirse de, kaidenin kaynağı hangi otorite ise, birey birinci derecede o otoriteye bağlı olur. İlahi hukukla ilgili konularda temel sorumluluk Tanrı'ya karşı olurken, laik hukuk sistemlerinde birey, topluma karşı sorumlu tutulur. Günlük konuşmalarda sıklıkla konuşulan *vicdani sorumluluk* kavramının tek başına öznesi yoktur. Vicdanımız Tanrı, insan, toplum, benliğimiz vb. hakkındaki inançlarımızdan meydana gelmiş bir iç kontrol mekanizmasıdır.⁶⁴

Her davranış meydana getireceği zararın derecesine göre de bireye sorumluluk yükler. Zarar kavramı ise değişken olup, bu konuda her birey vicdanına göre hüküm verir. Her birey toplumun ahlak anlayışını olduğu gibi benimsemez. Bu yüzden sorumluluk anlayışı da, kişiden kişiye değişebilmektedir. Pek çoğunun olumsuz kanaat taşıdığı bir olayda birey vurdumduymazlık tavrına girerken, bir başkası diğerlerince önemsenmeyen bir olayda sorumluluk duygusuna sahip olabilir.⁶⁵

Hesabı verilebilen eylemlerin –ki bunlar özgür eylemlerdir–bir öznesi olma durumunda sorumluluktan söz edilebilir. Ahlaksal eylem kuramında bireyin kendisine hesap verebilir tarzda davranması aranır. Bireyin kendi eylemi, niyeti üzerinde düşünmesi ile sorumluluk kavramı, anlamını bulmuş olur.⁶⁶ Sorumluluğun temelinde özgür bilinç ve özerk eylem bulunmaktadır. İnsan özgürce eylemde bulunabiliyorsa sorumludur. Bilincinde içselleştiremediği kuralı insan iğreti tutar, gerektiğinde ya da zorda kaldığında onu dışlayabilir. Bu nedenle sorumluluk bir bilinç işidir. Aslında bilincinde olunmayan bir sorumluluktan bahsedilemez. Çünkü koşullu ahlaklılık olmaz. Güdümlülük halinde dış etkenler, sorumlulukta ise özgür seçimlerde bulunabilen yetkin bilinç belirleyicidir. Yetkin bilinç güdümlenmez, ancak kendini güdümlerabilir. Her iç güdümlenme de bir sorumluluk getirir. Bilinç ise sadece kendi kendini

⁶⁴ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.129-138; Ahmet Cevizci, "Ahlaki Eylem", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.131.

⁶⁵ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.128-134.

⁶⁶ Akarsu, *Max Scheler Felsefesi'nde Kişi Kavramı ve İnsan-Olma Sorunu*, s.103-104.

güdümleyerek, kendini yükümlü tutarak özgür olabilir. Özgürlüğün anlamı işte bu yüzden, her şeyden önce bilinç işidir. Her bireyde amaçlar farklılaşmış olsa da, yetkin bilinçli bir bireyin sorumluluğu hiç bitmeyecektir.⁶⁷

Sorumlu birey, eylemlerini bilinçli bir yetiyle yapmakla birlikte, her zaman doğruyu, iyiyi, güzel olanı da yapamaz. Sorumlu bireyin yanlışları, kötü, zararlı eylemleri istemeden yapıldığında, tüm sonuçlardan kendini sorumlu tutabilecek olması onu erdemli kılacaktır. Zira sorumluluğun idraki hatada ısrarı önleyen öncül bir kriterdir.

Toplumsal kurallar, bireyleri her ne kadar sorumluluktan, insiyatif almaktan uzaklaştırıyor gibi görünse de, karmaşık ve çelişkili kurallardan hangisine uyulacağı yine bireylerin duyarlılığına kalmaktadır. Zira farklı kurallar arasında bir seçim yapmak da ciddi bir sorumluluk gerektirir. Bu bakımdan kişisel ve toplumsal hayatta konformist tutumu içselleştirmek mümkün değildir.⁶⁸ Başkalarına yüklenen sorumlulukla bireylerin duyarlılıklarını harekete geçirmedikleri için ahlaklı bir yaşam sürdürmeleri de mümkün olmayacaktır. Ahlak, başkalarına yüklenen sorumluluklarla değil, bizatihi, bireyin yaşamında sorumluluğu devreye koymasıyla yaşanılabilir olan gerçekliktir.

4.6. Özgürlük sorunu

Özgürlük etik kapsamında, insanın eylemlerini yöneten ilkeleri, değerleri, normları v.d.ni kendisinin seçebileceği, tercihlerini değiştirebileceği çevresinde ele alınır. Eylemlerin özgürce alınması aynı zamanda eylemlerin sonucundaki karşılaşılabilecek olan sorumlulukların da üstlenilmesi demektir.⁶⁹

İnsanın özgürlüğü onu diğer canlılardan ayırmakta ve doğal dürtülere karşı koyabilme yeteneği sağlamaktadır. İnsan özgür varlık olması sebebiyle ahlaklı bir varlıktır. Yalnızca doğa yasalarının egemenliğinde, istenciyle edimlerini yönlendiremediğinde köleden farksızdır.⁷⁰

4.7. Toplumsal Norm ve Kurallar

Norm kavramında, eylemler ve bunların değerini belirleme iddiasında olan her türden önermeler, genel için kabul görmek istemiyle yerine getirilen değer yargıları, kurallar bulunmaktadır. Bu bakımdan ahlaklı normlar kişiye özgü değil, genel olmak zorundadır. Ahlaklı kurallar bütününde, toplumun beklentisi önemli bir etkidir.⁷¹ Ahlaklı kurallar, toplumsallaşmanın ve kendinden başkasının

⁶⁷ Afşar Timuçin, "Sorumluluk Nedir?", *Felsefe Dünyası*, sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997, s.15-20.

⁶⁸ Bauman, *Postmodern Etik*, s.32.

⁶⁹ Özlem, *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.36-37.

⁷⁰ Halil Turan, "Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar, Rousseau ve Kant", s.233.

⁷¹ Kuçuradı, *Etik*, s.141; Lokman Çilingir, "Ahlaklı-Etik Temellendirme", *Felsefe Ansiklopedisi*, s.152; Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.28; Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, s.279.

varlığını kabul etmenin ön şartıdır. Kısacası bireysellikten ziyade toplumsallaşma ile birey arasında güçlü bir bağ vardır. Bu bağın günlük hayatın akışında canlılığını koruyabilmesi, norm ve kuralların birey tarafından benimsenmesi, dolayısıyla içselleştirilmesi gerekecektir.

Toplum hayatı içerisinde yaşayan bireyin bu kuralları özümseyebilmesini ve uymasını, “neden bu kurala uymalıyım?” sorusuna ikna edici bir cevap bulabilmesi sağlayacaktır.⁷² Ahlak ve hukuk kurallarının ‘kurulmasını gerektiren ve oldukça büyük bir vicdan topluluğuna hükmetmesini sağlayan sebepler, tamamıyla birbirinin aynı olmasalar da, yine de birbirlerini karşılıklı olarak kontrol edecek ve aydınlatacak mahiyettedir.’ Eylemlerin sonucunda müeyyide ortaya çıkar. Burada müeyyide, eylemin kendisinden olmamakla birlikte, daha önce belirlenmiş olan sınıra aykırı hareket edilmesinden kaynaklanır. Müeyyide, eylemin kendisini ödüllendiren ya da ceza veren kural ile bağlantısına bağlıdır. Bu nedenle ahlak kurallarının belirleniminde müeyyideler etkin bir role sahiptir. Kamu vicdanını ağır bir şekilde yaralamalar söz konusu olduğunda müeyyidelerin uygulanması da ağırlaşabilecektir.⁷³

Kurallar bireye ve başkalarına yönelik olmak üzere ele alınır. İlki her bireyin kendi benliğiyle münasebetine göre, diğeri de başkalarıyla olan münasebetlere göre ortaya çıkar. Her ikisinin de merkezinde insan, dolayısıyla vicdanın etkinliği açığa çıkar. Bütün kuralların temellerinde bu kuralları bireylerin vicdanlarında sabitlemek düşüncesi vardır. İnsanların başkalarına olan sorumluluklarını düzenleyen kurallar, ahlakın en üst basamağında bulunur. Ancak birey kendi menfaatini öncelediği gibi toplumsal menfaatleri her zaman kavrayamaz ve hatırlamaz. Böyle durumlarda bunları ona hatırlatan şey bir ahlak disiplininin başka bir şey olamaz. ‘Ahlak disiplini ferde, kolektif menfaatlere zarar vermemek ve mensup olduğu toplumu bozmamak için yapması gereken şeyleri emreden bir kurallar toplamıdır. Ferdi bu yoldaki hareketlerinde zapt eden, önüne setler çeken, ortakları ile münasebetlerinin ne olması gerektiğini, meşru olmayan saldırmaların nerede başladığını, topluluğun devam ve bekası için kendisine düşen fiilî yardımların neler olduğunu gösteren hep bu disiplindir.’⁷⁴

Her ahlak sistemi, kendi kurallarını uygulanması sağlamak için, yaptırıcı nitelikteki bir takım güçler kullanır. Toplumsal kurumlar da, kendi ahlaki değerlerini öne çıkartan ahlak sistemlerini koruyabilme gayesiyle kurallara, normlara ihtiyaç duyar. Bu kurumların en büyüğü olan devlet, kanunları vasıtasıyla ahlakı korur. Yaptırıcı gücü ise maddi kuvvettir. Kurallarına uymayan davranışları telafi ettirme veya ceza yoluna gider. Dinin yaptırıcı gücü ise bazı durumlarda maddi olmakla birlikte, çoğunlukla manevi kuvvetlere dayanır.

⁷² Bauman, *Postmodern Etik*, s.19.

⁷³ Durkheim, *Meslek Ahlakı*, s.3-11; Kreech, *Cemiyet İçinde Fert*, s.122-123.

⁷⁴ Durkheim, *Meslek Ahlakı*, s.22-23.

Ailenin yaptırıcı gücü de maddi ve manevi cezalarladır. Maddi ceza türü çocukluktan itibaren geçerliliğini koruyarak ahlakın öğrenilmesinde pekiştirici rol oynar. Manevi ceza türü ise, çocuğu ya da bireyi sosyal kurum içinde sevgi, yakınlıktan mahrum bırakma ile sonuçlanır. Gönüllü girilen grupların yaptırıcı kuvvetleri de, bireyi üyelikten çıkarmak veya grup içerisinde edinilen menfaatlerden mahrum bırakma yoluyla olur. Başkalarının kanaatleri de birey üzerinde etkin bir yaptırimsal güce sahiptir.⁷⁵

Ancak tüm bunların yanında en yaptırıcı güç, insanın vicdanıdır. Birey vicdanında yasaların, kamuoyunun, dinin emir ve yasaklarının baskıları olmazsa, birey yakalanmayacağını ümit ettiği her anda suç işlemeye çalışır. Vicdanın yaptırıcı gücü ise suçluluk duygusudur. Bu duygu, insanın kendi ahlaki davranışı sonucunda kişisel olarak varmış olduğu yargıdır.⁷⁶

Toplumsal tabakalar arasında da, ahlaki kurallar farklı anlaşılabilir. Zira insanlar bağlı oldukları grupların ahlak kurallarına göre davranırlar. Ancak bu kuralları her zaman için toplumun genel ahlak kurallarına uygun düşmeyebilir. Örneğin yüksek sınıflarda eğlence olarak görülen bir olay, alt sınıflarda suç olarak görülebilir. Alt sınıflarda uyulması gereken bir ahlaki ilke, üst sınıflarda hor görülen bir davranış olarak nitelenebilir. Bu sebeptir ki, ahlak hangi sınıfta olursa olsun, belli düzenler çerçevesinde ortaya çıktığı durumlarda meşruluk ya da ahlakilik vasfı kazanabilir.⁷⁷ Özetle ahlak yargıları, belirli toplumsal bağlam içerisinde anlam ve değer kazanmaktadır.⁷⁸ Bu bakımdan bir toplumda önemli bir yeri olan ahlaki değerlerin bir başka toplumda aynı değeri görmeyebilir.

Ahlakın toplumlarda, sınıfsal katmanlarda farklılaşmasının bir başka nedeni de bilgi, duygu-niyet ve davranış yönlerinin farklı değer yargılarını merkeze almasından kaynaklanabilmektedir. Bazen bilmek tek başına yeterli olmamakta, bilgiye rağmen genel değer yargısının aksine davranılabilmektedir. Bu yüzden her bir yönün kendi içinde genel olan değerle ilişkisini kurabilmesi ahlakın yaşanabilir bir eylem tarafını sağlayabilecektir.

Sonuç

Toplumsal hayatın içinde yaşanan olayların temelinde bulunan ahlakın birey ve toplum tarafından yaşanabilme köklerini anlayabilmek için, ahlak konusu farklı bakış açılarıyla birlikte sunulmuştur. Öncelikle geneli ihtiva edecek şekilde ahlakın tanımlamasından başlayarak, ahlaka bu kadar farklı ilginin sebepleri

⁷⁵ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.82.

⁷⁶ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.108-149.

⁷⁷ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, s.101.

⁷⁸ Erdal Cengiz, "Ahlak Epistemolojisi", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003, s.104.

irdelendi. Ahlakın, insanın düşünen, sorgulayan, sorumluluk sahibi olduğunun ve farkındalığının bilincinde olması, özgürce ve vicdanıyla irtibat kurarak eylemesi şeklinde, birbirinden farklı, fakat yaşam içinde birbiriyle ilişkili boyutları ayrı ayrı ele alınmıştır.

İyi kötü problemi, doğruluk anlayışı, irade özgürlüğü, dini algı ve tutumlar gibi değerlendirme ölçütleri, ahlakın toplumda farklı değer yargılarının benimsenmesine sebep olmuş ve dolayısıyla ahlaki yetkinlik de ahlaklı olma örneği de farklılık göstergeleri olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, filozof ve sosyologların ahlaki temellendirmedeki çeşitli öğretilerinde ve tüm yaşamdaki farklılık, değer yargılarının ayrılaşmasında odaklanmaktadır.

Hukuk, din, örf ve âdetler ahlakın toplumsal dayanaklarını oluşturmaktadır. Örf ve âdetler kapsamında değerlendirilemeye de toplumun büyük bir kısmını etkileme ve yönlendirme potansiyeli taşıması bakımından moda, medya araçlarının sunumları gibi etkenler de ahlakın bireysel ve toplumsal alanda yaşanabilirliğini etkileyebilmektedir. Kitlelere çeşitli yollarla sunulan ve birer ilgi alanı olarak biçimlendirilen müzik listelerinden kitap listelerine kadarki etkileşim araçlarının, ahlakın temel basamağı olan değer yargılarını oluşturma, değiştirme ve yönlendirme etkisi olabilmektedir. Bu sebeple ahlakın toplumsal dayanaklarının, toplumun ilgi alanını şekillendiren araçlar ve amaçlar kadar çok boyutlu olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda, ahlakın topluma akarken içerdiği muhtevaları niyet, eylemi iyiye ya da doğruya dayandırma, eylemin oluşum aşamasında ve öncesinde vicdanla ilgi kurma, özgür iradeyi önceleme, norm ve kurullarla ilişkilendirme gibi yönleriyle sosyolojik bir ahlak denemesi oluşturulmuştur.

Günlük hayat içerisinde pek çok eylemde niyet, özgür irade ile seçim yapma, düşünme, sorgulama, vicdan ile ilişkilendirme, fayda zarar, iyi kötü, doğru yanlış gibi düşünme aşamaları bulunmaktadır. Ancak bireyin toplumsal bir varlık olması, toplum içerisinde yaşaması sebebiyle bu muhtevalarla davranışını ne derece ilişkilendirdiği önemlidir. Çünkü toplumsal yaşam içerisinde bütün sorunların temelinde birey ve bireyin ahlakının bu yönleriyle olan irtibatının kalite ve düzeyi bulunmaktadır. Denilebilir ki ahlak, eylemini, eylem öncesi niyeti, eylemin dışı etkisi gibi çok yönlü bir sorgulama faaliyetidir.

Ahlak, ötekiyle -Tanrı, ya da birey ya da toplum olarak başkalarıyla olan ilişkimizde öne çıkmaktadır. Ötekinin varlığı ahlakın da varlığını belirlediğine göre, ahlakın ötekiyle olan değer merkezli ilişkisini nasıl konumlandığı önemlidir. Hangi amaçlardan (niyet gibi) ve hangi araçlarla ahlaklı olmayı öne aldığını davranış öncesinde ve sonrasında sorgulaması, ahlaksal bir varlık olan insanın ahlaklılığı yaşayabilmesi için gerekecektir.

Ahlakın bir arada yaşamayı mümkün kılan bir gereklilik olduğu görülmektedir. Modern hayatın toplumsal insanı, toplum hayatına katılırken kendi değerlerine yaslanarak da hareket eder. Her bireyin kendi yaşamında öne çıkan değer yargısı (-ları) olabildiğine göre, çeşitli sosyal katmanlara giriş çıkışlarda bu değerlerin aktarımı, korunması da ilgi alanımızdadır. İnsan, sahip olduğu değeri, karşılaştığı ve oluşturduğu tüm iletişim tarzlarına aktarmaya gerek duymakta mıdır? Ahlakın yansımadaki farklılıkların temel sebeplerinden birinin de, içerik olarak hangi amaca tutunma kaygısında olduğu görülebilmektedir.

Ahlakın farklı perspektiflerden bakılmasını sağlayan bir başka sebebin de amaç ve araçların birey açısından aldığı önem ve derece farklılığıdır. Alınan kararlarda ve davranışlarda araçsal değerler mi, amaçsal değerler mi öne çıkmaktadır? Tüm bu sorunsal paradigmlar, ahlakın toplumda imkânlılığını değerlendirme açısından önemli ölçütlerdir.

Ahlaklılık sorunu, ahlakın yeterince içselleşmemesinden, sorgulanmamasından, vicdani gelişimin bastırılmasından ya da tıkanmasından (işlemeyen bir mekanizma yeterince çalışmaz) hayatın merkezine bireyin kendisini ya da sevdiklerini, kendine kan bağı, düşünce, duygu ya da davranış olarak yakın olanları koymasından, olguları farklı değer yargılarına göre anlamaya çalışmasından gibi pek çok üzerinde düşünülmesi gereken sebeplerden kaynaklanabilir.

Bu yüzden ahlaklılık yalnızca sorgulamak değil, sorumluluk bilincine sahip olarak (kendini, davranışı, bir başkasının davranışını) sorgulamak üzerinde gelişebilir. Başkalarıyla büyük bir yaşam içerisinde olduğunu düşünmek, eylemin, bireysel hayatımıza yakın ya da uzak olsa da, pek çok insanın yaşamını etkileyebilecek bir kapasitesi olduğunu düşünerek yaşamaktır.

Kısacası burada düşüncelerine yer verdiğimiz ahlak öğretilerinden yola çıkarak ahlak ve bir yaşam göstergesi olan ahlaklılık, neyin, nerede, ne zaman, nasıl, niçin sorularını öne alarak toplumsal hayata aktarımıyla mümkün olabilecek bir olgudur. Burada, teraziye dengede tutma hali de uzak değildir, ölçü ve denge unsuru insanın ahlaksal bir varlık olmasında önemlidir.

İnsanın topluluk ve bir toplum içerisinde yaşaması, onun ahlakî bir varlık potansiyelini taşıması demek olduğuna göre toplum, ahlakın yaşanılmasının beklendiği bir yer durumundadır. İkili ilişkilerde, içerisinde aidiyet hissedilen topluluklarda ve bir bütün olarak toplumda mutluluğun, gelişimin, huzurun sağlanabilmesi bireylerin eğitiminde yer alacak ahlaki değer ölçütleri sayesinde mümkün olacaktır.

Niyetini fark etmeden ve sorgulamadan, yaşadığı toplum içerisinde sorumluluğunu idrak etmeden, eylemini başkalarından dolayı değil başkalarıyla

yaşamından dolayı benimsediği değerleri özgür iradesiyle tercih etmenin önemi idrak edilmeden yetkin bir ahlaki varlıktan söz edilemeyecektir. Zira ahlak, bireyi ve toplumu, birini ya da her ikisini dışlayarak varlığını sürdüremez.

Aynı zamanda ahlakın ne sadece en yüksek iyiyi ya da doğru eylemi, irade özgürlüğünü içerdiğini söyleyebiliriz. Ahlak bireyin niyeti, irade özgürlüğü, tercihleri, sorumluluk bilinciyle, en yüksek iyiye ulaşma çabasıyla olduğu kadar, bu çabanın araçlarını kullanırken de karşısına çıkan ya da çıkmayan pek çok varlığı ilgilendiren eylemsel faaliyeti baskın olan toplumsal bir gerçekliğin tezahürüdür. Fakat burada asıl sorun toplum içerisinde yaşayan bireylerin ahlaki olmayı hangi paradigmalara dayandırdıkları, özetle amaç ve araçsal değer yargılarıdır. Bu çalışma, toplumun ahlaki ilke ve eylemlerini temel kavramlar çerçevesinde inceleme ve anlamaya katkısı bakımından bir ön deneme mahiyetinde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Max Scheler Felsefesi'nde Kişi Kavramı ve İnsan-Olma Sorunu*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.
- Bauman, Zygmunt, *Postmodern Etik*, çev.: Alev Türker, Ayrıntı yayınları, İstanbul 1998.
- Bertrand, Alexis, *Ahlak Felsefesi*, çev.: Salih Zeki, sad.: Hayrani Altıntaş, 2. basım, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Cengiz, Erdal, "Ahlak Epistemolojisi", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Cevizci, Ahmet, *Etîğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Cevizci, Ahmet, "Ahlakın Temel Etmenleri", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Cevizci, Ahmet, "Ahlakın Soy Kütüğü" *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Cevizci, Ahmet, "Ahlaki Eylem", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Çilingir, Lokman, "Ahlaki İlke", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c. I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.
- Durkheim, Emile, *Meslek Ahlakı*, çev.: Mehmet Karasan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962.
- Durkheim, Emile-P.Faucvonnet, *Terbiye ve Sosyoloji*, çev.: İ. Memduh Seydol, Sinan Matbaası ve Neşriyat evi, Sosyal Bilimler Serisi, Sayı I, İstanbul 1950.
- Fromm, Erich , *Erdem ve Mutluluk*, çev.: Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1995.
- Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, 1. Basım, İstanbul 1995.

Homiak, Marci, "Ahlaki Karakter", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c. I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.

İnam, Ahmet, "Olanın Ahlakı", *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997.

Karahan Kara, Zuhâl "İyi Doğru'nun Kaynağı", *Bilgi ve Değer-Muğla Üniversitesi Sempozyum Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Koç, Turan, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

Krech, Ctutehfield, *Cemiyet İçinde Fert*, çev.: Mümtaz Turhan, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Kuçuradi, İonna, *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Macintyre, Alasdair, *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev.: Hakkı Hünler-Solmaz Zelyüt Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul 2001.

Öktem, Ülker, 'Levy Bruhl'ün 'Ahlakın Bilim Olarak İncelenmesinde Yöntem' Adlı Makalesi Üzerine Bir İnceleme', *Felsefe Dünyası*, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Sayı 23, Ankara 1997.

Özlem, Doğan, *Etik-Ahlak Felsefesi*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004.

Kavramlar ve Tarihleri I, İnkılap Yayınları, İstanbul 2002.

Peker, Hidayet, 'Ahlak Teolojisi', *Felsefe Ansiklopedisi*, ed.: Ahmet Cevizci, c.I, Etik Yayınları, İstanbul 2003.

Strathern, Paul, *Sarthre*, çev.: Nemciye Uçansoy, Gendaş Yayınları, İstanbul 1998.

Tepe, Harun, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik: Etik Kavramı, Tarihçesi ve Günümüzde Etik", *Doğu Batı-Etik*, Yıl 1, Sayı 4, Doğu Batı Yayınları, Ankara 1998.

Tepe, Harun, "Değerler ve Değer Bilgisi", *Bilgi ve Değer Muğla Üniversitesi Sempozyum Bildirileri*, Vadi Yayınları, Ankara 2002.

Timuçin, Afşar, *Düşünce Tarihi*, Bulut Yayınları, İstanbul 2006.

Timuçin, Afşar, "Sorumluluk Nedir?", *Felsefe Dünyası*, sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997.

Tozlu, Necmettin, "Şahsiyet, Sorumluluk ve Görev Bilinci", *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayınları, Ankara 1997.

Turan, Halil, "Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar, Rousseau ve Kant", *Felsefe Dünyası*, sayı 23, Türk Felsefe Derneği Yayını, Ankara 1997.

Ülken, Hilmi Ziya, *Ahlak*, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001.